

Ivo Turk
**ŽUMBERAK. Demografska
problematika i mogućnost revitalizacije**
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Zagreb, 2021., 198 str.

Knjiga Žumberak: demografska problematika i mogućnost revitalizacije nastala je kao autorova „ljubav na prvi pogled“ kad je prvi put došao do Budinjaka, arheološkog nalazišta koje datira iz 8. st. pr. Kr. i našao se očaran prirodnim ljepotama žumberačkog kraja. Zatečen spoznajom da je nekad tako socio-povijesno i kulturno važno područje danas gotovo pusto, počeo je proučavati Žumberak i demografsku problematiku.

U osam poglavlja knjige, autor detaljno prolazi teritorijalni obuhvat Žumberka, njegov povijesno geografski razvoj, demografska kretanja kroz popise stanovništva, te izrazito detaljno analizira sastav stanovništva prema dobi, spolu, obrazovanju i zaposlenosti, kako bi na kraju dao podrobne smjernice za revitalizaciju i deperiferizaciju Žumberka, uz objašnjenje zašto je to važno i kako to postići.

U *Uvodu* autor se bavi osnovnim fizičko-geografskim obilježjima Žumberka te njegovim teritorijalnim obuhvatom, prezentirajući različita istraživanja i teorijske pretpostavke raznih autora koji su pokušavali geografski opisati Žumberak i sela koja obuhvaća. Ističe da je prihvaćen prostorni obuhvat Žumberka s 81 naseljem jer se on činio najviše utemeljenim. S obzirom na općepoznatu činjenicu da je Žumberak područje negativnih demografskih trendova, koji se očituju u depopulacijskim procesima i starenju stanovništva, autor na kraju prvog poglavlja iznosi šest osnovnih hipoteza koje će se testirati u knjizi.

U drugom poglavlju *Historijsko-geografski razvoj* autor opisuje da su prvi znakovi čovjekove prisutnosti na Žumberku stari oko 3.000 godina. Najranija su arheološka nalazišta naselje i nekropola Budinjak od 10. do 8. st. pr. Kr. Kroz povijesni prikaz, autor opisuje kako su u 3. st. pr. Kr. Žumberak naseljavali Iliri, a 35. g. pr. Kr. to je područje bilo pod rimskom vlašću. Od 5. st. tamo su provaljivali Huni, Ostrogoti i Langobardi, od kraja 8. i početka 9. st. taj je prostor bio u sastavu Franačke države, a od prve polovice 10. st. naizmjenice pod vlašću hrvatskih i ugarskih kraljeva. Vrlo je zanimljiva činjenica da je Žumberak bio strateški važno područje u razdoblju osmanske ekspanzije, osobito nakon pada Bosne 1463. g. kada su hrvatski krajevi postali izloženiji pljačkama i pustošenjima Osmanlija. Autor vrlo detaljno opisuje kako je došlo do nesigurnosti i iseljavanja stanovništva te kako je opustjele krajeve neprijatelj mogao vrlo lako osvojiti jer ih nije imao tko braniti. Tako je područje Žumberka od 1530. do 1541. godine naseljeno uskocima, što je spriječilo osmansko prodiranje u slovenske i austrijske zemlje te je počelo habsburško formiranje Vojne krajine. S prestankom osmanske opasnosti došlo je do postupnog sužavanja uskočkih prava. Kad je 15. srpnja 1881. godine Vojna krajina prestala postojati i pripojila se civilnoj Hrvatskoj, teritorij Žumberka našao se u sastavu Zagrebačke županije. Autor knjige objašnjava da je tada Žumberak bio agrarno prenapučen, a posljedice su bile emigracijski tokovi. Treće poglavlje *Demografska dinamika* bavi se popisnim i prirodnim kretanjem stanovništva. Pokazatelji koje autor analizira u knjizi ukazuju na to da je popisno kretanje broja stanovnika u samoborskom

dijelu Žumberka podjednako nepovoljno kao na Žumberku promatranom u cjelini. Popisno kretanje stanovništva u svim dijelovima Žumberka jasno pokazuje razmjere depopulacije i demografske krize. Grad Samobor, iako je najbogatiji od gradova / općina koji svojim teritorijem participiraju u Žumberku, u Žumberak vjerojatno najmanje ulaže. Autor do tog zaključka dolazi činjenicom da je prometna infrastruktura, o kojoj ovisi mogućnost revitalizacije, u samoborskom dijelu Žumberka u izrazito lošem stanju jer se Žumberak percipira kao periferija u koju se ne isplati ulagati. Prirodno kretanje stanovništva na Žumberku krajnje je nepovoljno te autor zaključuje da demografsku revitalizaciju nije moguće temeljiti na vlastitim reproduktivnim potencijalima. Ističe kako je to moguće uz doseljavanje mlađeg stanovništva u demoreproduktivnoj dobi.

Strukturnim obilježjima stanovništva bavi se četvrto poglavlje *Problematika strukturnih obilježja stanovništva Žumberka*. Svako osobno obilježje pojedinca utječe na sastav stanovništva (spol, dob, bračno stanje, djelatnost, zanimanje itd.). Sastav stanovništva prema dobi i spolu na Žumberku vrlo je nepovoljan. Ako pogledamo razdoblje od 1971. godine do najnovijeg popisa stanovništva 2011. godine, autor ističe vrlo naglašen proces demografskog starenja. Problem ne predstavlja samo smanjenje ukupnog broja stanovnika, nego je i broj žena u istom razdoblju smanjen za čak 77%, što je još nepovoljniji podatak za ukupnu populaciju. Sastav stanovništva prema dobi također je nepovoljan jer se smanjio broj mladog stanovništva. Polazište za razmatranje gospodarskog sastava ukupnog stanovništva čini radno aktivno stanovništvo. Autor zaključuje da je u pro-

matranom razdoblju od 1971. do 2011. godine vidljivo da se broj aktivnog stanovništva drastično smanjio. To je posljedica smanjenja ukupnog broja stanovnika uzrokovanog iseljavanjem i izumiranjem. Slično se stanje može zamijetiti u svim dijelovima Žumberka. Autor napominje da se pametnim ekonomskim ulaganjima može privući mlađe stanovništvo u radno aktivnoj dobi, kao i da je nužna bolja prometna i telekomunikacijska dostupnost. Udio poljoprivrednog stanovništva vrlo je važan za ruralne prostore jer pokazuje razmjere procesa socijalno-geografske transformacije prostora. Zadnjih godina promatranog razdoblja taj je udio u ukupnom stanovništvu u Žumberku znatno viši od istog udjela za Hrvatsku pa autor ističe da je Žumberak i dalje u velikoj mjeri usmjeren na poljoprivredu. Transformacija postojeće autarkične poljoprivrede u onu komercijalnu i ekološku može biti izuzetna prilika za ekonomski oporavak i demografsku revitalizaciju žumberačkog kraja. Obrazovni je sustav važan jer izravno upućuje na razvojni potencijal nekog prostora. Autor je knjige analizu obrazovnog sustava proveo u razdoblju od 1981. do 2011. godine jer podaci iz popisa iz 1971. godine nisu bili usporedivi (popisi stanovništva nakon 1981. godine uzimaju u obzir obrazovni sastav stanovništva u dobi od 15 i više godina, a popis iz 1971. godine u dobi od 10 i više godina). Udio stanovništva bez završene osnovne škole od 1981. do 2011. godine u trendu je opadanja, ali autor upozorava da je stanje na Žumberku i dalje nepovoljnije od hrvatskog prosjeka, tako da je potrebno osigurati osnovno obrazovanje na Žumberku jer je to temeljni preduvjet imigracije mlađeg stanovništva koje ima ili želi imati

djecu. Najobrazovaniji dio stanovništva u pravilu je nositelj inovacija i razvoja sveukupnog društva. Udio visokoobrazovanih na Žumberku vrlo je nizak te taj kraj ovisi o „znanju izvana“ koje je skupo i teže dostupno.

Peto poglavlje knjige *Problematika prometne izoliranosti Žumberka* bavi se prometnom izoliranošću Žumberka. To se može pripisati pograničnom geografskom položaju i fizičko-geografskim čimbenicima kao što su brdsko-planinski reljef te znatna vertikalna raščlanjenost. Na Žumberku jedino postoji cestovna mreža. Jedan od pokazatelja kojim se može mjeriti izoliranost jest vremenska prometna dostupnost. Ona označava koliko je potrebno vremena da bi se nekim oblikom prometa stiglo od jedne do druge točke. Analizom autor dolazi do zaključka da nema naselja na Žumberku koje je od najbližeg urbanog središta udaljeno manje od 20 minuta vožnje automobilom, tako da je prometna infrastruktura daleko od optimalne te kao takva ne doprinosi revitalizaciji ovog kraja. Nužno je poboljšati prometnu infrastrukturu te asfaltirati neasfaltirane ceste. Zabrinjavajući je podatak da je gotovo cijeli prostor Žumberka udaljen više od sat vremena vožnje do najbliže bolnice (Zagreb i Karlovac), a upravo je to vremensko razdoblje najvažnije kada je u pitanju spašavanje ljudskih života. Maloljetnici, starije i nezaposlene osobe marginaliziraniji su od ostalih jer ne mogu / ne smiju upravljati osobnim automobilom, u smanjenoj su mogućnosti izdvajanja novca za putovanje ili ne posjeduju automobil. Kao rješenje autor predlaže poboljšanje usluge javnog prijevoza na Žumberku i smanjenje cijene te usluge, kao i subvencioniranje polaganja vozačkog ispita.

Načine poboljšavanja stanja na žumberačkom području autor ispituje u šestom poglavlju koje se zove *Mogućnosti deperiferizacije i revitalizacije (demografske obnove) Žumberka*. Perifernost Žumberka glavna je činjenica koja je dovela do sadašnjeg nepovoljnog stanja. Autor zagovara deperiferizaciju Žumberka u četiri faze: stvaranjem preduvjeta za razvoj, modernizacijom infrastrukture, poticanjem ekonomskih investicija i poticanjem naseljavanja. Za prvu fazu nužni su uvjeti tehničke prirode – uložiti neka financijska sredstva i pronaći investitore. Umjesto skupih i upitnih promjena administrativnih granica, bilo bi poželjno osnovati Fond za revitalizaciju Žumberka pri Vladi Republike Hrvatske, iz kojeg bi se novac izravno usmjeravao na revitalizaciju Žumberka bez obzira na jedinicu lokalne samouprave. Taj Fond bi zapošljavao Žumberčane ili ljude koji su upućeni u tu problematiku. Autor također predlaže izradu pravnog okvira na razini Republike Hrvatske koji bi bio usmjeren na deperiferizaciju. Za početak predlaže revitalizacijske mjere s minimalnim ulaganjem, a koje bi imale maksimalni učinak. Porezne olakšice u depopuliranim perifernim mjestima također su preporučljiva revitalizacijska mjera. U drugoj fazi autor predlaže osuvremenjivanje infrastrukture na Žumberku. Nužno je asfaltirati neasfaltirane ceste, a one asfaltirane potrebno je proširiti novim slojem asfalta jer se na velikom broju prometnica dva auta teško zaobilaze. Autor smatra da bi se time olakšao pristup izletničko-turističkim autobusima. Žumberak također ima poteškoća s vodoopskrbnom i elektroinstalacijskom infrastrukturom, te se zagovara izgradnja vodovodne mreže uz pristupačnu cijenu spajanja na vodovod. Elektrodistribucijsku mrežu treba

osuvremeniti kako bi se smanjili prekidi u elektrodistribuciji. Također se ističe potreba za modernizacijom telekomunikacijske infrastrukture i uvođenjem brzog interneta po prihvatljivoj cijeni. Autor ističe da neki manji dijelovi Žumberka nisu pokriveni mobilnim (i internetskim) signalom, a tamo gdje pokrivenost postoji ima problema s uspostavom poziva u kućama. Telekomunikacijska i internetska povezanost nužan su preduvjet za bilo kakvu ekonomsku djelatnost. U trećoj fazi autor zagovara ekonomske investicije koje su u skladu sa zaštitom prirode. Razvoj Žumberka trebalo bi temeljiti na razvoju ekološke poljoprivrede. Autor objašnjava da bi nakon toga bio moguć razvoj prehrambene industrije koja bi se bavila preradom lokalnih poljoprivrednih proizvoda (razvijanje Žumberka kao robne marke). Turizam i izletništvo također predstavljaju veliki potencijal Žumberka (adrenalinski i avanturistički turizam, konjički turizam, zimski turizam kao što je skijaško trčanje i biatlon, sportski turizam kao što su biciklizam, *trail* utrke i sl.). U četvrtoj fazi potrebno je naseliti mlade stanovništvo u demoreproduktivnoj dobi jer postojeća razina ostarjelosti stanovništva ne nudi mogućnost revitalizacije. Autor napominje da je najvažnije ljudima koji bi htjeli živjeti na Žumberku osigurati posao te poboljšati zdravstvenu skrb. Optimalno bi bilo organizirati barem jedan dom zdravlja na Žumberku koji bi uz usluge opće medicine i stomatologije nudio i određene specijalističke preglede, poput ginekoloških, pedijatrijskih i internističkih. Što se tiče obrazovnog konteksta, djeci bi trebalo omogućiti završetak cijele osnovne škole na Žumberku, te nastojati skratiti vrijeme putovanja od škole do kuće i obratno. Uz

to treba osigurati dostupnost trgovina, poštanskih ureda i bankarskih usluga.

Kako bi stekao bolji uvid u ekonomsku i demografsku situaciju na Žumberku, autor je proveo dva strukturirana intervjua s osobama koje su zbog svoj profesionalnog statusa izrazito dobro upućeni u cijelu problematiku, te je rezultate opisao u sedmom poglavlju pod nazivom *Strukturirani intervjui*. Oba sugovornika dijelila su iste stavove s prethodnim smjernicama za revitalizaciju i deperiferizaciju žumberačkog područja. Autor zaključuje da oba sugovornika potvrđuju razvojne perspektive Žumberka koje su prethodno iznesene u knjizi.

U *Zaključku* autor ističe da budućnost Žumberka ovisi o provedbi razvojnih i revitalizacijskih mjera, koje jedino mogu biti realizirane uz aktivan angažman svih razina vlasti u Hrvatskoj. Žumberak ima veliki potencijal postati „zelenim plućima“ Zagrebačke županije s vrlo visokom razinom kvalitete života.

Činjenica je da je do sada o Žumberku napisano dosta znanstvenih radova i knjiga, ali ova je knjiga vrijedna čitanja jer predstavlja prvu detaljnu demografsku analizu toga kraja i opisuje potencijalne razvojne mogućnosti, kao preduvjet za transformaciju Žumberka iz „zaboravljenog“ perifernog kraja u suvremeni i razvijeni ruralni prostor koji doista nudi mnogobrojne razvojne mogućnosti.

Melita Vadlja